

Олексій СОКИРКО

KUPISZ DARIUSZ

WOJSKA POWIATOWE SAMORZĄDÓW
MAŁOPOLSKI I RUSI CZERWONEJ W
LATACH 1572 – 1717.

– Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2008. – 468 s.

Книжка польського історика Даріуша Купіша є дещо незвичним, але від того не менш цікавим дослідженням з річпосполитської мілітаристики. Предметом зацікавлення автора стали «повітові війська» або ж «хоругви повітового жовніра» – формування, що організовувалися й фінансувалися регіональними органами шляхетського самоврядування. Сам об'єкт дослідження вельми показовий – традиційно в полі уваги польської військово-історичної науки перебувають «стрижневі» складові річпосполитських збройних сил – кварцяне (згодом компутове) військо, королівська гвардія, приватні магнатські війська. Власне ж шляхетські збройні формування лишаються ніби поза кадром, хоча номінально, а подеколи й реально, вони становили основу лицарської служби шляхетства, були зримим виявом його служіння вітчизні.

Повітові війська постали в період першого безкоролів'я як своєрідний результат шукань шляхетськими конфедераціями дієвих засобів зовнішнього захисту держави та підтримки внутрішнього порядку. В умовах періодичної дисфункції місцевих влад, недостатній ефективності центрального управління й організації фінансового господарства, шляхетське самоврядування витворило специфічні форми повітового війська для потреб територіальної самооборони. Повітові хоругви творилися на підставі сеймикових ухвал, що визначали їхню

виду належність (рід кінноти або ж піхоти), чисельність жовнірів, яких належало виставити з конкретного воєводства, землі або повіту, мету їхнього використання, термін і фінансово-організаційні умови служби. Шляхта також встановлювала податки на утримання війська, обирала з-поміж себе командирів і визначала плату старшинам і жовнірам. Відділи, формовані для загальнодержавних потреб шляхетської республіки, підлягали королеві, гетьманам або регіментарям, ті ж, котрі зтягалися «для домової оборони» – локальним органам шляхетського самоврядування.

Дослідження Даріуша Купіша присвячене, в першу чергу, повітовим формуванням Краківського, Сандомирського, Люблінського, Белзького і Руського воєводств, які в часи Речі Посполитої найчастіше потерпали від нападів та воєнних сутичок (пульс воєнного життя мав більшу частоту хіба в географічно східніших «кресових воєводствах»). Важливо, що неформальний статус цих т. зв. верхніх регіонів в системі шляхетської демократії був своєрідним взірцем для органів сеймикової політики і мілітарної поведінки решти коронної шляхти.

Структурно праця складається з шести тематичних розділів, виконаних в традиційному каноні військово-історичного дослідження. Розлогий вступ впроваджує читача до проблематики й мети дослідження, стану історіографії та джерельної бази. У двох перших розділах («Теза і розвиток концепції повітового війська» та «Засади формування повітових військ») автор відкриває широку панораму історичних витоків формувань регіональної самооборони, їхній правовий статус у контексті еволюції поглядів шляхти на війну та ставлення до воєнних повинностей; описує роди військ, представлені у повітових формаціях, практику вербування жовнірів, номінування старшин, управління і судочинство. Наступні розділи («Фінансові аспекти діяльності повітових військ», «Офіцери і жовніри») малюють широку картину, так би мовити, «внутрішньої анатомії» повітових контингентів, разом з аналізом соціального походження, досвіду служби, озброєння й забезпечення їхнього складу тощо (в Додатках до основного тексту праці вміщено переліки всіх виявлених Автором повітових хоругв, їхніх ротмістрів і поручників за період 1572-1717 рр.). Нарешті, завершують дослідження розділи із аналізом бойової діяльності повітових військ

у зовнішніх (починаючи від охорони турецького кордону в останній третині 16 століття і аж до завершення Великої Північної війни) та внутрішніх (козацькі повстання, карпатське опришківство) війнах Речі Посполитої.

Досвід перших повітових формувань у 1613-1619 рр. був санкціонований сеймовими конституціями – королеві при потребі швидкого збору війська часто було вигідніше звертатися безпосередньо до шляхетського загалу, аніж скликати вальні сейми, результативність котрих у справі оборони, як відомо, була невисокою. З погляду Автора, часи Козацької революції супроводжувалися максимальним напруженням мілітарного потенціалу Речі Посполитої і призвели до поступової втрати центральною владою впливу на перебіг формування повітових військ, час їхньої служби й кадрові призначення в командній ланці. Відтоді коронна влада повсякчас воліла переконати шляхту, аби та вносила зібрані на потреби локальних військ кошти до державної скарбниці, а відтак, на утримання кварцяного війська. Іншим полюсом напруги в стосунках центральної влади і сеймиків була неузгодженість практики формування і використання повітових хоругв. Нерідко термін їхньої служби закінчувався тільки-но вони прибували до дієвої армії. Автор обґрунтовує загалом позитивну оцінку бойових якостей повітових військ, які часто були ефективніші за кварцяні формування, що ставало причиною їхнього внесення до коронного компуту. Разом із тим, не можна не зауважити, що наполягання на ідеї необхідності локальних військ як найбільш ефективної оборони вітчизни, було для кінця 17-початку 18 століть згубним анахронізмом, котрий, поряд з іншими чинниками, допровадив Річ Посполиту до військової слабкості, зрештою, втрати суверенітету.